

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

КОЛОБОВА Людмила Вікторівна

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ВИРОБНИЦТВА В СИСТЕМІ ОБЛАСНОГО АПК І ШЛЯКИ ЇЇ
УДОСКОНАЛЕННЯ /НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ/**

**Спеціальність 08.10.01. - Розміщення продуктивних
сил**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Мороз

Київ - 1996

718 07.01.97

Дисертація в рукописі.

Робота виконана в Раді по вивченню продуктивних сил України
НАН України

Науковий керівник: доктор економічних наук
Прейгер Д. К.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук
Фтомов Г. С.
кандидат економічних наук
Городній В. В.

Провідна організація - Інститут проблем ринку та економіко-
екологічних досліджень НАНУ

Захист відбудеться " 21 " березня 1996 року о 16⁰⁰
годині на засіданні спеціалізованої Ради Д 01.78.01
з присудження наукового ступеня доктора наук у Раді по вив-
ченню продуктивних сил України НАН України за адресою:
252032, Київ-82, бульвар Т. Шевченка, 60.

В дисертацію можна ознайомитися в бібліотеці Ради по вивчен-
ню продуктивних сил України НАН України.

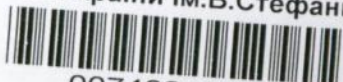
Автореферат розіславий " 21 " _____ лютого _____ 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої
Ради, доктор географічних наук

П. С. Коваленко

п.с. Коваленко

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00740243 (K)

ДВ - 34.21-1
8

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ. Корінні зміни в умовах функціонування аграрно-промислового комплексу України, пов'язані з радикальними економічними реформами, переходом до ринкових відносин, становленням різних форм власності, настійно вимагають поглибленого дослідження проблем розвитку сільськогосподарського виробництва і удосконалення його територіальної організації. Протягом багатьох десятиріч розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва складалась під впливом централізованого планування і управління, територіального розподілу державних закупок без достатнього врахування природно-економічних умов та можливостей господарств, що привело до негативних економічних та екологічних наслідків.

Використання різних форм господарювання для підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва і забезпечення стабільного нарощування виробництва його продукції передбачає докорінну перебудову економічних відносин в процесі відтворення, подальшу інтенсифікацію та удосконалення територіального поєднання усіх галузей і культур, а також раціоналізацію використання матеріально-технічних, природних, трудових і фінансових ресурсів з врахуванням місцевих природно-економічних умов та особливостей реалізації економічних реформ в кожному регіоні та в кожній області.

Херсонська область на відміну від інших характеризується дуже високим рівнем сільськогосподарського освоєння території, великою питомою вагою ріллі у складі сільськогосподарських угідь, найбільшими масштабами водогосподарського і меліоративного будівництва /тут зосереджено більш як 450 тис. га зрошуваних земель/. Однак потенційні можливості області у інтенсивному розвитку аграрно-промислового комплексу використовуються недостатньо ефективно.

Останнім часом намітились тенденції деспеціалізації і переспеціалізації господарств, суттєвих змін їх виробничої структури. Іде процес перепрофілювання вузькоспеціалізованих колгоспів і радгоспів, які спеціалізуються на відгодівлі великої рогатої худоби і свиней, вирощуванні нетелів і

саджанців плодово-ягідних насаджень, овочів, винограду і фруктів. Паралельно відбуваються зміни і в зональній спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Зменшується виробництво кукурудзи на зерно, озимої пшениці, соняшнику. В той же час розміряються площі нових технічних культур і перша все цукрових буряків. Все більш не вигідним стає виробництво яловичини, свинини і молока, скорочується поголів'я корів і свиней.

Тому проблема наукового обґрунтування шляхів удосконалення територіальної організації сільськогосподарського виробництва в системі обласного АПК з урахуванням особливостей сучасного етапу його розвитку виявляється дуже актуальною і практично значимою.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ - наукове обґрунтування шляхів удосконалення територіальної організації сільськогосподарського виробництва в системі обласного АПК в сучасних умовах.

Виходячи з мети дослідження, в роботі визначені наступні цілі:

- розкрити теоретико-методологічні основи територіальної організації обласного АПК;
- з урахуванням економічної та екологічної ситуації, що склалася, дослідити загальні умови та особливості територіальної організації АПК Херсонської області;
- здійснити структурно-динамічний аналіз економіко-екологічної ефективності територіальної організації сільськогосподарського виробництва Херсонської області за останні 20 років;
- визначити ступінь раціональності внутрішньообласної та господарської спеціалізації у сільському господарстві області;
- провести порівняльний аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва Херсонської області на ботарних і зрошуваних землях;
- обґрунтувати наукову концепцію і основні напрями подальшого розвитку та удосконалення територіальної організації сільськогосподарського виробництва на період до 2010 року.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - територіальна організація сільськогосподарського виробництва Херсонської області.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ обрано обласний АПК Херсонської області, який являє собою інтегровану систему, в котрій всі галузі сільськогосподарського виробництва, переробної і харчової промисловості, а також сфери обслуговування економічно, технологічно і організаційно взаємозв'язані між собою в цілях стабільного нарощування виробництва продовольства для повного забезпечення в ньому населення області, виходу на внутрі-республіканський і світовий ринок.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

Дисертаційне дослідження базується на теоретичних положеннях, наукових принципах і концептуальному апараті, розроблених економіко-географами, економістами-аграрниками і статистиками.

Основними методами економічних досліджень, які використані при розробці теми, були: абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний, статистичний, економіко-математичний, картографічний і монографічний. Сукупність перерахованих методів та їх прийомів складає методіку дисертаційного дослідження.

Інформаційна база дослідження. Теоретико-методологічні положення, практичні розробки та рішення базувались на монографічних роботах вітчизняних і зарубіжних вчених економістів-аграрників, економіко-географів, статистиків і екологів, статистичних матеріалах Міністерства статистики України, Херсонського обласного управління статистики, обласного управління сільського господарства, річних звітах колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств.

В роботі використані наукові праці Г. В. Балабанова, П. П. Борщевського, В. В. Городнього, Б. М. Давилишина, С. І. Дорогунцова, Р. А. Івануха, М. Д. Пистуна, М. М. Паламарчука, Д. К. Прейгера, П. П. Маракуліна, М. І. Шура; з проблем оптимізації структури агропромислового виробництва - роботи О. М. Голованова, О. М. Онищенка, Г. Є. Колесника.

Актуальність дослідження підтверджується необхідністю розробки науково обгрунтованих заходів, спрямованих на під-

вищення продуктивності і економічної ефективності використання аграрного потенціалу сільськогосподарського виробництва Херсонської області і удосконалення його територіальної організації в еколого-економічних умовах, що склалися.

ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ. ЇЇ НОВИЗНА, ДОСТОВІРНІСТЬ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.

Дисертаційне дослідження виконано особисто Колобовою Л. В. під науковим керівництвом д.е.н. Прейгера Д. К. В підсумку одержано такі результати:

на основі уточнених методичних положень щодо територіальної організації сільськогосподарського виробництва, оцінки умов і факторів, що впливають на його розвиток в умовах переходу до ринку, обґрунтовано основні чинники удосконалення функціональної і територіальної структури АПК Херсонської області;

проведено комплексний еколого-економічний аналіз структурних змін у розвитку сільськогосподарського виробництва, здійснено порівняльний аналіз його ефективності на ботарних і зрошуваних землях, в'ясовано причини переспеціалізації і деспеціалізації господарств та спаду виробництва продукції землеробства і тваринництва;

дано еколого-економічну оцінку аграрно-ресурсного потенціалу і шляхів підвищення економічної ефективності його використання;

розроблено концепцію стабілізації і подальшого розвитку сільського господарства і його ресурсозабезпеченості на довгострокову перспективу.

Наукова новизна роботи полягає у науковому обґрунтуванні концепції та основних напрямів розвитку та удосконалення розміщення і спеціалізації рослинництва і тваринництва на період до 2010 року з урахуванням перетворень у соціально-економічному розвитку регіону.

Основними результатами дисертаційної роботи, які визначають її новизну і виносяться на захист, є:

- уточнені теоретичні положення і методичні підходи до аналізу і оцінки територіальної організації об'єкту АПК;

- виявлені економіко-географічні, соціальні та еколо-

гічні особливості регіонального комплексоутворення в межах Півдня степової зони, формування внутрішньообласних природно-економічних районів у Херсонській області;

- розкриті тенденції і закономірності зміни економіко-екологічної ефективності територіальної організації сільськогосподарського виробництва Херсонської області, його внутрішньообласної і господарської спеціалізації за останні 20 років;

- виявлені регіональні особливості економічної та екологічної ефективності сільськогосподарського виробництва на богарних і зрошуваних землях Херсонської області;

- підсумки аналізу впливу аграрної реформи і становлення багатокладної економіки на територіальну організацію сільськогосподарського виробництва в системі обласного АПК;

- концепція розвитку сільського господарства Херсонської області та удосконалення його територіальної організації;

- основні напрями розвитку і територіальної спеціалізації сільськогосподарського виробництва Херсонської області та розрахунок показників виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва на богарних і зрошуваних землях до 2010 року.

Наукові результати, одержані на основі проведених досліджень, достатньо обгрунтовані і достовірні, спираються на аналіз великого масиву статистичних даних і узагальнені теоретико-методичні положення.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації можуть бути використані для удосконалення управління сільськогосподарським виробництвом, обгрунтування перспектив його розвитку при розробці проекту Державної програми соціально-економічного розвитку Причорномор'я до 2010 року, довго- і середньострокових прогнозів і відповідних Державних програм розвитку Херсонської області.

Викладені в дисертації методичні рекомендації і положення можуть бути використані в учбовій практиці при викладанні курсів "Економіка сільського господарства", "Економіка районів і розміщення продуктивних сил" тощо.

Декларація конкретного особистого внеску дисертанта у розробку наукових результатів, що виносяться на захист. Сукупність отриманих наукових результатів є авторською оцінкою економіко-екологічної ефективності територіальної організації сільськогосподарського виробництва Херсонської області, що склалася в рамках обласного АПК.

В дисертації особисто автором розроблені концептуальні підходи щодо удосконалення функціональної і територіальної структури сільськогосподарського виробництва, удосконалення розміщення його галузей і культур, обґрунтовані основні показники виробництва продукції за варіантами на період до 2010 р.

Дисертаційне дослідження є одноосібно написаною науковою працею, в якій викладені оригінальні підходи до вирішення важливого наукового завдання – обґрунтування напрямків удосконалення територіальної організації сільськогосподарського виробництва Херсонської області в структурі обласного аграрно-промислового комплексу.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Основні положення дисертаційної роботи були викладені і обговорювались на науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Херсонського сільськогосподарського інституту у 1990 р. та 1993 р. та на міждержавній конференції "Проблеми екологічної оптимізації землекористування і сільськогосподарського будівництва в басейні р. Дніпра" /Київ, 1992/.

НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ. В теми дисертації автором опубліковано 4 наукові праці загальним обсягом 1,4 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури, додатків, викладена на 165 сторінках машинописного тексту, включає 34 таблиці, 3 додатки. Список літератури включає 115 найменувань.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

I. Загальна характеристика територіальної організації агропромислового комплексу Херсонської області.

1. В умовах науково-технічного прогресу розвиток продуктивних сил відбувається на основі суспільного і територіального поділу праці, поглиблення інтеграційних процесів,

комплексування і кооперування виробництва. На їх основі в агропромислового виробництві іде процес формування різних територіальних, міжгалузевих і внутрігалузевих утворень. До них, насамперед, відносяться республіканський, обласні, зональні, внутрізональні та міжгалузеві агропромислові комплекси. Кожен із них являє собою своєрідну суперсистему, яка має свою функціональну, територіальну і виробничу структуру і підпорядкована оптимальному залученню до виробництва місцевих природних, трудових, фінансових і виробничих ресурсів, постійному нарощуванню виробництва агропромислової продукції та розширеному відтворенню у природі і суспільному виробництві.

Для характеристики спеціалізації обласного АПК важливе значення має аналіз виробництва кінцевої продукції. У АПК виділяється два великі підкомплекси: аграрно-продовольчий та підкомплекс непродовольчих товарів. Аграрно-продовольчий підкомплекс, у свою чергу, складається із низки продуктових підкомплексів, які об'єднуються в рослинницько-промисловий /зерно-промисловий, буряко-промисловий, олійно-жировий, картоплеспиртокрахмальний, овочево-плодоконсервний, виноградарсько-виноробний та інші/ і тваринницько-промисловий /скотарсько-свинарсько-промисловий, молочно-промисловий, птахівничо-промисловий та інші/. Вони являють собою територіальне поєднання виробництва відповідних видів рослинницької і тваринницької продукції і їх переробки, зберігання, транспортування і реалізації. На більш низьких ієрархічних рівнях виділяються агропромислові підприємства, агропромислові об'єднання, комбінати і фірми.

2. Основною складовою частиною обласного АПК є сільськогосподарське виробництво – сукупність економічно, технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей рослинництва і тваринництва по виробництву продуктів харчування для населення і сировини – для переробної і харчової промисловості. Розвивається воно на основі постійного поглиблення суспільного і територіального поділу праці, розвитку міжгалузевих зв'язків, широкого використання досягнень агрозоотехнічного прогресу, зональної, внутрізональної, районної і господарської спеціалізації. Велика регіональна диференціація природних

умов і ресурсів, систем розселення, розміщення переробних підприємств і ринків збуту продукції обумовлюють необхідність раціональної територіальної організації сільськогосподарського виробництва, яка знаходить своє відображення в його розміщенні і спеціалізації. Розміщення - це процес територіальної концентрації виробництва різних видів сільськогосподарської продукції, а спеціалізація - це відособлення окремих господарств і підприємств або галузей виробництва з однорідних видів продукції, або здійснення окремих технологічних процесів.

3. В Херсонській області сформувався крупний аграрно-промисловий комплекс, який відрізняється особливостями обласної, внутрішньообласної /міжрайонної/, господарської і внутрішньогосподарської, зональної і внутрізональної, галузевої і внутрішньогалузевої /предметно-постадійної/ спеціалізації. На розміщення і спеціалізацію його сільськогосподарського виробництва впливають наявні природні умови і ресурси, розміщення підприємств харчової і переробної промисловості, система розселення, транспортно-економічні зв'язки, рівень забезпечення господарств трудовими, фінансовими і матеріально-технічними ресурсами.

Херсонська область відзначається рівнинною поверхнею, родючими чорноземними ґрунтами, континентальним кліматом, із великою кількістю опадів, частими посухами, недостатньою забезпеченістю водними ресурсами, що обумовлює необхідність своєчасного підходу до територіальної організації сільськогосподарського природокористування. Часті посухи, ниліві бурі та інші стихійні явища призводили до великого недобору сільськогосподарської продукції, який коливався в межах 20-35 %. Це обумовило необхідність крупномасштабного водогосподарського будівництва і гідротехнічної меліорації земель. Під зрошенням зайнято 465,2 тис.га, або 17,9 % республіканської площі та 26,7 % всіх сільськогосподарських угідь області. Зрошення земель вносить значні корективи у розміщення і спеціалізацію сільськогосподарського виробництва.

Розвиток сільськогосподарського виробництва в значній мірі залежить від системи розселення, кількості жителів, їх статеві і вікової структури та рівня забезпечення госпо-

дарств трудовими ресурсами. Загальна кількість населення області складає 1,8 млн чол., або 45 чол. на 1 км² території, з якого на міське припадає 62, а сільське - 38 %. В сільськогосподарському виробництві в 1975 р. було зайнято 200,6 тис. чол., в 1994 р. - 149,4 тис. чол., або на 25,5 % менше. Зменшення чисельності зайнятих у сільськогосподарському виробництві не компенсується засобами механізації. Тому загальний дефіцит трудових ресурсів складає 3,1 %, а в піковий період 11,6 %. Це звукує потенційні можливості господарств в нарощуванні трудомістких видів продукції. При наявності значного дефіциту трудових ресурсів область недостатньо забезпечена технічними засобами виробництва, вони складають тільки 74-81 % від науково обґрунтованих.

Для сільськогосподарського виробництва, його розміщення і спеціалізації і формування агропромислового комплексу важливе значення має розвиток і розміщення галузей харчової промисловості. В Херсонській області вона представлена борошномельно-круп'яною, макаронною, м'ясною, молочною, наслоробною, олійно-жировою, плодоовочеконсервною, виноробною та іншими галузями. Посилення виробництва тих чи інших видів сільськогосподарської продукції і їх промислової переробки послужило основою формування різних агропромислових формувань на території області.

Здійснення виробничих, економічних та інших зв'язків відбувається через автомобільний, залізничний, річковий і морський транспорт. На Херсонщині широкого розвитку набули усі види транспорту, що дозволяє в оптимальні строки перевозити сільськогосподарську продукцію і здійснювати економічні зв'язки між територіями та галузями агропромислового комплексу.

П. Структурно-динамічний аналіз економіко-екологічної ефективності територіальної організації сільськогосподарського виробництва.

І. В процесі історичного розвитку сільськогосподарського виробництва сформувався обласний аграрно-територіальний комплекс, який в територіальному поділі праці республіки спеціалізується на виробництві зерна озимої пшениці, насіння соняшнику, овочево-баштанних культур, плодів, винограду,

яловичини, свинини, вовни і яець. Займаючи 4,8 % сільсько-господарських угідь України і 5,8 % ріллі, він виробляє 15,8 % вовни, 8 % винограду, 7,8 % соняшнику, 5,4 % молока та ін.
/табл. 1/.

Таблиця 1

Динаміка обсягів і питомої ваги Херсонської області у республіканському виробництві основних видів сільськогосподарської продукції,
тис.т. %

Показники	1975 р.	1980 р.	1985 р.	1990 р.	1994 р.
Сільгоспугіддя, тис.га	1988,4	1977,9	1978,8	1970,0	1945,4
Питома вага	4,7	4,6	4,6	4,7	4,8
Рілля, тис.га	1758,7	1752,0	1750,8	1754,0	1752,8
Питома вага	5,1	5,1	5,1	5,2	5,8
Зернові культури	2061,7	2868,0	2000,0	2358,0	1298,0
Питома вага	6,1	6,2	4,9	5,4	8,6
Соняшник	85,4	108,5	187,4	101,8	122,7
Питома вага	3,6	4,8	6,0	3,7	7,8
Виноград	56,5	52,8	14,1	42,0	91,8
Питома вага	4,8	5,9	8,3	5,9	8,0
М'ясо /у живій вазі/	117,9	114,9	148,6	167,9	145,9
Питома вага	3,4	3,8	3,6	3,9	3,7
Молоко	694,6	700,0	782,0	799,8	977,8
Питома вага	3,8	3,8	3,2	3,8	5,4
Яйця, млн шт.	818	897	444	893	211
Питома вага	2,5	1,9	1,9	2,4	2,1
Вовна, т	4167	3744	3791	4498	2948
Питома вага	14,5	18,7	22,7	15,1	15,8

У вартості валової продукції сільського господарства України частка Херсонської області становила у 1986-1990 рр. 3,7 %, у 1990 р. - 3,8, а у 1994 р. - 3,4 %.

В структурі товарної ринкової продукції на долю галузей тваринництва припадає 62,9 %, в тому числі на продукцію скотарства - 36 % /яловичину - 17,5 і молоко - 18,5 %, сви-

варства - 16 %, вівчарства - 4,5 % /вовну - 4 і баранину - 0,5 %, птахівництва - 4,3 % /яйця - 2,5 і м'яса - 1,4 % / і рослинництва - 35 %, в тому числі на зернові культури 21 %, соняшник - 5 %, овочі - 4,1 %, плоди і ягоди - 2 і виноград - 1 %.

Розвиток сільськогосподарського виробництва відбувається у тісному взаємозв'язку з харчовою і переробною промисловістю та галузями, що обслуговують їх. В 1994 році в області було вироблено 47,1 тис.т м'яса і м'ясопродуктів, 12,4 тис.т тваринного масла, 54,8 тис.т продукції з незбираного молока, 8,7 тис.т жирних сирів, 164 млн ум. банок консервів, 154,2 тис.т борошна, 63 тис.т крупи і 9 тис.т олії /1998 р./.

2. Структурно-динамічний аналіз розвитку і територіальної організації сільського господарства Херсонської області за останні 20 років показує, що з 1975 р. по 1990 р. здійснювався цілий комплекс заходів, спрямованих на підвищення продуктивності і економічної ефективності використання аграрно-ресурсного потенціалу, удосконалення розміщення галузей і культур та оптимізації їх територіального поєднання, формування зон спеціалізації основних видів товарної продукції та збільшення її виробництва. Особливо високими темпами відбувалася зрошувальна меліорація земель. З 1975 р. по 1990 р. площа поливних земель зросла з 250 до 450,6 тис.га, в тому числі орних - з 240,7 до 486,2 тис.га, багаторічних насаджень - з 8 до 9,5 тис.га, пасовищ - з 1,0 до 2,5 тис.га. Паралельно зростади масштаби хімічної меліорації земель і внесення органічних і мінеральних добрив.

Розширення площі зрошуваних земель, розробка і впровадження комплексу агрозоотехнічних та організаційно-господарських заходів, розвиток зональної і господарської спеціалізації сприяли значному збільшенню виробництва продукції землеробства і тваринництва: зерна - в 1,4 рази, соняшнику - в 1,2, картоплі - в 1,3, овочів - в 1,4, кукурудзи на силос і зелений корм - в 1,2, сіна багаторічних трав - у 2,5 рази. Це дало можливість інтенсифікувати розвиток тваринницьких галузей: виробництво м'яса зросло у 1,4, молока - у 1,2, яєць - в 1,8, вівни - в 1,1 рази.

В той же час аналіз показує, що досягнення цих показни-

нів здійснювалось за рахунок максимального залучення до виробництва природних і економічних ресурсів без достатнього врахування можливостей їх самовідтворювального розвитку. Структура посівної площі дуже насичена природоістотними і ґрунтовиснажливими культурами, які займають 65,4 %, а ґрунто-відновлювальні - всього 21,8 %.

3. На території області сформувалося три основних зони спеціалізації сільськогосподарського виробництва: північна - скотарсько-зерново-свинарська, з великими посівами соняшнику, південно-західна - скотарсько-зерново-свинарська з розвиненим овочівництвом і південно-західна - скотарсько-зерново-свинарська з розвиненим садівництвом і виноградарством. Паралельно з зональною поглиблювались і господарська, і внутрігосподарська спеціалізація. Основними типами господарств стали: вузькоспеціалізовані - ското- і свиновідгодівельні комплекси, яєчні і бройлерні птахофабрики, плодородсадники, насаїницькі, яєцькі господарства, телячні комбінати і овочеві фабрики; середньоспеціалізовані - скотарсько-свинарсько-зернові; скотарсько-зерново-соняшникові і багатогалузеві - скотарсько-зерново-соняшиково-овочеві, скотарсько-свинарсько-садівничо-зернові, скотарсько-свинарсько-соняшиково-виноградарські та інші.

4. Аналіз і економіко-екологічна оцінка розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва на богарних і зрошуваних землях /в дисертації цей аналіз здійснений на матеріалах Високопольського і Каланчакського районів/ показує, що суттєвих відмінностей у територіальній організації і спеціалізації рослинництва і тваринництва немає. Однак на зрошуваних землях в порівнянні з богарними більшу питому вагу займають зернові і овочеві культури, на богарних - соняшник. Господарства, які мають високу питому вагу поливних земель, спеціалізуються на виробництві молока, яловичини, свинини, озимої пшениці, городини /окремі - рису/, а ті, що використовують тільки богарні землі - яловичини, молока, свинини, озимої пшениці і соняшнику. В цілому ж переваги і потенційні можливості зрошення використовуються недостатньо. При цьому витрати на виробництво ідентичної продукції в умовах зрошення в багатьох випадках знач-

но вищі. Крім того, тут спостерігаються значні негативні екологічні наслідки антропогенних перетворень екосистем.

5. Глобальна економічна криза, яка охопила все народне господарство, в найбільшій мірі позначається на сільському господарстві. Різкий спад обсягів виробництва і поставок сільськогосподарської техніки, пального і мастильних матеріалів, мінеральних добрив, хімічних меліорантів, пестицидів і гербицидів, кормів і кормових добавок, тисячкратне підвищення цін на них повністю підірвали матеріально-технічну базу і економічну основу розвитку сільськогосподарського виробництва. У зв'язку із цим відбувається скорочення площі землі в обробітку і поголів'я продуктивної худоби, знижується інтенсивність сільськогосподарського виробництва, поглиблюються процеси деспеціалізації і нереспеціалізації господарств. Цілий ряд підприємств і господарств, які спеціалізувались на відгодівлі великої рогатої худоби і свиней, вирощуванні пелетів і саджанців плодоягідних насаджень, елітного насіння, тепер нереспеціалізуються. Результатом цього є катастрофічний спад виробництва сільськогосподарської продукції, темпи якого у Херсонській області значно перевищують середньореспубліканські показники і тому питома вага її у виробництві падає.

III. Концепція і основні напрямки розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва до 2010 року.

1. В дисертації, виходячи з необхідності прискореного виходу сільського господарства із кризового стану, економічної та екологічної ситуації, що склалася, розроблено Концепцію розвитку сільського господарства і удосконалення його територіальної організації на перспективу. В ній на основі теоретичних узагальнень і оцінки тенденцій, що склалася та з урахуванням потенційних можливостей обґрунтовано шляхи його дальшого розвитку, удосконалення функціонально-територіальної структури, розраховано прогностичні показники можливого збільшення виробництва продукції землеробства і тваринництва та їх ресурсного забезпечення на період до 2010 року.

2. В майбутньому сільськогосподарське виробництво Херсонської області має повністю забезпечити власне населення продуктами харчування, промисловість – сировиною, значно

підвищити свій вклад у продовольчий фонд республіки та створити необхідний експортний потенціал. Виходячи з цього, Концепція передбачає: здійснення аграрної реформи, роздержавлення і приватизацію майна, розвиток різних форм власності, поступовий перехід до ринкових відносин, задіяння всіх економічних механізмів стимулювання розвитку виробництва; удосконалення територіальної організації сільськогосподарського виробництва і поглиблення спеціалізації господарств на тих видах продукції, які обходяться їм найдешевше, поліпшення системи матеріально-технічного забезпечення господарств і створення служби агросервісу; поступове переведення сільського господарства на індустріальну основу; розвиток різних форм кооперації та інтеграції, розширення економічних і технологічних зв'язків між галузями обласного АПК і збалансованість їх розвитку; створення однакових економічних умов для розширеного відтворення у I, II і III сфері АПК; здійснення комплексу меліоративних, агрозоотехнічних, середовищеформуючих, природоохоронних і організаційно-господарських заходів, спрямованих на підвищення екологічної стійкості та економічної ефективності функціонування аграрно-ресурсного потенціалу; широке впровадження найбільш прогресивних вітчизняних і зарубіжних технологій; розширення економічних і технологічних зв'язків з країнами, які досягли високого розвитку сільськогосподарського виробництва. Його територіальна організація, як одна з форм суспільного поділу праці, стає одним з найважливіших чинників підвищення економічної ефективності та конкурентоздатності на внутрішньому і зовнішньому ринку.

8. В територіальному поділі праці України Херсонщина має найкращі умови і ресурси для поглиблення спеціалізації господарств на виробництві зерна твердих і сильних сортів озимої пшениці, насіння соняшнику, ріпичи, сої, городни закритого і відкритого ґрунту, баштанних культур, плодів, ягід, винограду, яловичини, свинини, молока і продуктів їх переробки: соняшникової і ріпичової олії, м'ясних та молочних консервів, копченостей, плодоовочевих консервів, вина, соків, безалкогольних напоїв та інших видів продукції.

Подальший розвиток обласної спеціалізації має поєднуватись з удосконаленням зональної. Так, господарства північної

зони, які мають найменше зрошуваних земель, в перспективі повинні стати найбільш крупними товаровиробниками озимої пшениці цінних сортів, насіння соняшнику і ріпичи, сої, городини закритого і відкритого ґрунту, сальної і м'ясосальної свинини, яловичини і молока. Господарства південно-західної та південно-східної зон, які мають високу питому вагу зрошуваних земель, можуть поглиблювати свою спеціалізацію на виробництві яловичини, свинини, молока, озимої пшениці, насіння соняшнику, ріпичи, бавовни, городини закритого і відкритого ґрунту, плодів, ягід, винограду. В перспективі господарства тільки тоді можуть забезпечити виробництво дешевої і високоякісної продукції, якщо вони будуть поглиблювати свою спеціалізацію тільки на тих видах продукції, які обходяться їм найдешевше і мають великий попит на ринку. Отже в перспективі перевагу повинна одержати більш вузька спеціалізація господарств. Вона має розвиватися на базі існуючих і створення нових вузькоспеціалізованих господарств. Херсонщина має всі умови для створення спеціалізованих господарств по виробництву товарного зерна озимої пшениці, насіння соняшнику, ріпичи, сої, плодів, ягід, винограду, городини, елітного насіння сільськогосподарських культур, саджанців, відгодівлі великої рогатої худоби і свиней. Враховуючи дуже сприятливі умови для городини закритого і відкритого ґрунту, тут в перспективі мають бути створені крупні овочеві фабрики і тепличні комбінати, де при мінімальних затратах палива і енергії можна виробляти велику кількість городини закритого ґрунту з метою повного забезпечення нею населення великих міст і промислових центрів Донбасу і Придніпров'я, курортів Причорномор'я, а також для експорту в північні райони Росії і Прибалтики. Необхідно активізувати роботу по реабілітації існуючих і створенню нових спеціалізованих господарств по відгодівлі великої рогатої худоби, свиней, бройлерних і яєчних фабрик та інших спеціалізованих господарств.

4. Більш ефективному використанню зрошуваних земель може сприяти впровадження науково обґрунтованої структури посівних площ на них. На відміну від існуючої, яка майже не відрізняється від структури на богарних землях і не забезпечує реалізації переваг зрошуваного землеробства, в дисер-

тації обґрунтована така структура на зрошенні, в якій зернові займають 44-46 %, кормові - 44-48 /в тому числі багаторічні трави - 16-18 %, однорічні - 6-8, кукурудза на силос і зелений корм - 12-14, кормові коренеплоди - 2-4 %/, соняшник - до 2 %, горошина - 2 %.

Впровадження цієї структури посівної площі дозволить звести до мінімуму або і зовсім припинити подальшу деградацію ґрунтів та разом з удосконаленням територіальної організації сільськогосподарського виробництва, включаючи богарні землі, забезпечити значний підйом виробництва основних видів продукції /табл. 2/.

Перший варіант побудований на мінімальному додатковому залученні матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів, приріст обсягів виробництва забезпечується переважно удосконаленням системи ведення землеробства і тваринництва як на богарних, так і зрошених землях, здійсненням першочергових комплексних агротехнічних, гідромеліоративних, природоохоронних і організаційно-господарських заходів.

Другий варіант розрахований на середню забезпеченість господарств у фінансових і матеріально-технічних ресурсах, можливість реконструкції меліоративних систем, закладку нових багаторічних насаджень, відновлення поголів'я продуктивної худоби та підйом її продуктивності, розробку і впровадження регіональних інтенсивних систем землеробства і тваринництва.

Третій варіант враховує можливість достатнього забезпечення господарств фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, які необхідні для здійснення всього комплексу робіт по реконструкції і новому /до 50 тис.га/ будівництву зрошувальних систем, реалізації протиерозійних заходів, оптимізації структури землекористування, впровадженню високоінтенсивних систем у землеробстві та тваринництві тощо.

В варіантних розрахунках враховані потреби області в продукції сільського господарства, а також можливий обсяг матеріальних та інших ресурсів аграрно-виробничого потенціалу. Розроблена на перспективу структура посівної площі передбачає підвищення питомої ваги в ній зернобобових культур, багаторічних трав і чорних парів. Досягнення прог-

Таблиця 2

Прогноз обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Херсонській області на період до 2010 р. у середньорічному обчисленні за варіантами, тис.т

Продукція	1986-1990 рр. /факт./	1996-2000 рр.			2001-2005 рр.			2006-2010 рр.		
		I	II	III	I	II	III	I	II	III
Зерно	2598	2550	2715	2825	2600	2830	2985	2805	2940	3165
Соняшник	124	115	120	125	128	130	135	133	135	140
Картопля	205	200	225	230	220	230	235	242	245	246
Овочі	432	415	430	435	440	445	450	436	450	455
Плоди і ягоди	71	62	72	80	73	85	100	88	95	105
Виноград	54	50	55	60	57	60	65	63	63	75
М'ясо /в заб. вазі/	163	115	120	125	130	135	140	142	145	150
Молоко	771	700	725	730	735	740	745	740	745	750
Яйця /млн.шт./	451	400	420	425	430	433	435	436	438	440
Вовна /тонн/	4291	3745	3743	3750	3730	3790	3800	3825	3830	3850

новних показників розвитку тваринництва буде здійснюватись на основі зміцнення кормової бази, збалансування кормів за всіма поживними речовинами, поліпшення системи утримання і годівлі худоби і птиці.

Комплексу організаційно-господарських заходів передбачає створення мережі агросервісного обслуговування господарств, поліпшення системи матеріально-технічного забезпечення господарств, фінансування, кредитування та інвестування, удосконалення податкової і цінової політики і формування ринку збуту продукції.

Реалізація розроблених в Концепції заходів сприятиме підвищенню продуктивності та економічної ефективності використання аграрно-ресурсного потенціалу, прискоренню виходу сільського господарства із кризового стану, розв'язанню продовольчої проблеми і створенню необхідного експортного потенціалу для зовнішньої торгівлі.

Основні положення дисертаційної роботи були опубліковані в таких наукових працях:

1. Економіко-екологічні проблеми зрошення на півдні України // Матеріали вист. на міждержавній конференції "Проблеми екологічної оптимізації землекористування і водогосподарського будівництва в басейні р. Дніпра", К.: РВПС України. - 1992. - С. 38-41 /в співавторстві/. Обсяг 0,9 д.а., особистих - 0,4.

2. Продуктивні сили сільського господарства: умови відтворення і ефективного використання // Економіка АПК. - 1995. - № 5. - С. 20-25 /в співавторстві/. Обсяг 0,9 д.а., особистих - 0,4.

3. До питання з проблем вдосконалення фінансово-кредитного механізму АПК Херсонської області // Матеріали виступів на науково-практичній конференції Південного наукового центру академії наук України наукової координаційної Ради по Херсонській області "Вклад науково-технічного потенціалу області в перебудову": 18 травня 1990 р. - Херсон, 1990. - С. 28-29, 0,3 д.а.

4. До проблем зрошення на півдні України // Матеріали доповідей наукової конференції професорсько-викладацького складу економічного факультету Херсонського сільгоспінсти-

туту "Проблеми переходу АПК до ринкової економіки". - Херсон, 1998. - С. 48-49, 0,8 д.а.

Загальний обсяг публікацій 1,4 друкованих аркушів.

Аннотация

Колобова Л. В. Территориальная организация сельскохозяйственного производства в системе областного АПК и пути ее усовершенствования /на примере Херсонской области/.

Рукопись диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 - Размещение производительных сил. Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины, Киев, 1996. Защищается диссертационная работа, целью которой является научное обоснование путей усовершенствования территориальной организации сельскохозяйственного производства в системе областного АПК в современных условиях.

В работе: уточнены теоретические положения и методические подходы к анализу и оценке территориальной организации областного АПК; выявлены экономико-географические, социальные и экологические особенности регионального комплексобразования в рамках Юга Степной зоны, формирования внутриобластных природно-экономических районов в Херсонской области и т.д.

ABSTRACT

Kolobova L.V. Territorial organization of agricultural production within the structures of the regional agro-industrial complex and the ways of its improvement (Kherson region taken as an illustration).

Dissertation manuscript competing for a candidate's degree (economics), speciality 08.10.01. - Productive forces distribution. Council studying Ukrainian productive forces. Ukrainian Academy of Sciences, Kiev, 1996. The main object of this dissertation is to provide scientific foundation for improving the territorial organization of agricultural production within the structures of the regional agro-industrial complex under present-day conditions.

Theoretical fundamentals and methods of analyzing and assessing the territorial organization of the regional agro-industrial complex have been specified; economical, geographical, social and ecological peculiarities of the regional complex

Ключові слова: територіальна організація АПК, сільсько-господарське виробництво, регіональна спеціалізація, функціональна структура АПК, екологічна ситуація, економіко-екологічна ефективність, економічна оцінка, плата, форми власності.

Підписано до друку 12 лютого 96 р. Формат 60x84/16
Папір тип № 1. Офс. друк. Умов. друк. арк. 1,2. Умов. фарб.-
відб. 1,2. Обл. вид. арк. 1,0. Замовл. № 88
Тираж 100 екз. Безкоштовно.

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України.
252082, Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 60.
Дільниця оперативного друку РВПС України НАН України
252082, Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 60.

1850

1850

AB 34.214

AB 34.214